# ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ΑΝΤΟΝΙΟ ΤΙΖΖΑΝΟ

της 27ης Μαρτίου 2001 [1]

1. Με διάταξη της 23ης Μαρτίου 1999 το Bundesarbeitsgericht (Γερμανία) υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ) ως προς την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ έχουν αντικατασταθεί από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ). Συγκεκριμένα, το γερμανικό δικαστήριο ερωτά αν η έννοια του εργοδότη, όπως χρησιμοποιείται στην ανωτέρω διάταξη, καλύπτει το συνταξιοδοτικό ταμείο στο οποίο ο ίδιος ο εργοδότης έχει αναθέσει τη διαχείριση του ασφαλιστικού συστήματος της επιχειρήσεώς του και αν επομένως το εν λόγω ταμείο οφείλει να τηρεί πλήρως την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών ως προς τις αμοιβές, η οποία διακηρύσσεται στο άρθρο 119 της Συνθήκης.

## Κανονιστικό πλαίσιο

*Η κοινοτική ρύθμιση*

2. Όπως είναι γνωστό, η αρχή της ισότητας των αμοιβών μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων διακηρύσσεται από το άρθρο 119 της Συνθήκης (νυν άρθρο 141 ΕΚ). Η εν λόγω διάταξη προβλέπει ότι κάθε κράτος μέλος διασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής αυτής για όμοια εργασία ή για εργασία ίσης αξίας.

Το δεύτερο εδάφιο του εν λόγω άρθρου ορίζει στη συνέχεια τα εξής:

«Ως αμοιβή νοούνται, κατά την έννοια του παρόντος άρθρου, οι συνήθεις βασικοί ή ελάχιστοι μισθοί ή αποδοχές και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα, σε χρήματα ή σε είδος, από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της σχέσεως εργασίας.»

*Ο γερμανικός νόμος περί βελτιώσεως των επαγγελματικών συστημάτων ασφαλίσεως γήρατος*

3. Από τη δικογραφία και τις γραπτές παρατηρήσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως προκύπτει ότι στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υπάρχουν διάφορες μέθοδοι καταβολής των παροχών των σχετικών με τις χορηγούμενες από τις επιχειρήσεις επικουρικές συντάξεις γήρατος. Η πιο απλή μέθοδος συνίσταται στην απευθείας ανά-

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

ληψη από τον εργοδότη αυτών των υποχρεώσεων ως προς την καταβολή των συντάξεων. Οι άλλες μέθοδοι συνίστανται αντίθετα στην παρέμβαση ανεξάρτητων φορέων, οι οποίοι εκπληρώνουν τις εν λόγω υποχρεώσεις. Ο εργοδότης δηλαδή δεν καταβάλλει καμία παροχή, αλλά μεριμνά έμμεσα για την καταβολή τους, και συγκεκριμένα είτε μέσω μιας «Direktversicherung», δηλαδή μιας ασφαλίσεως που συνάπτει ο εργοδότης υπέρ του εργαζομένου υπό τους όρους που ισχύουν στην ελεύθερη αγορά, είτε μέσω ενός «Unterstützungskasse», δηλαδή ενός ταμείου προνοίας ή αρωγής, είτε, τέλος, όπως συμβαίνει εν προκειμένω, μέσω ενός «Pensionskasse», δηλαδή ενός ταμείου συντάξεων στο οποίο ο εργοδότης αναθέτει τη διαχείριση του επαγγελματικού συστήματος συντάξεων της επιχειρήσεώς του και το οποίο χρηματοδοτείται με τις εισφορές που καταβάλλει ο εργοδότης αυτός.

4. Όσον αφορά την τελευταία αυτή περίπτωση, θα ήθελα να επισημάνω ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 3, του Gesetz zur Verbesserung der betrieblichen Altersversorgung (νόμου περί βελτιώσεως των επαγγελματικών συστημάτων ασφαλίσεως γήρατος, στο εξής: BertAVG), το Pensionskasse αποτελεί οργανισμό κοινωνικής πρόνοιας με αυτοτελή νομική προσωπικότητα, ο οποίος καταβάλλει στον εργαζόμενο ή στους έλκοντες από αυτόν δικαιώματα τις παροχές που δικαιούνται, αναλαμβάνοντας τους σχετικούς ασφαλιστικούς κινδύνους όπως ακριβώς μια ασφαλιστική επιχείρηση.

5. Εν πάση περιπτώσει, ο εργοδότης, μολονότι δεν καταβάλλει απευθείας καμία παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως, αφού χρησιμοποιεί προς τούτο το ταμείο αλληλασφαλίσεως, παραμένει οφειλέτης των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως, καθόσον η υποχρέωσή του αυτή απορρέει από τη σχετική εργασιακή σχέση. Ειδικότερα, όπως επισημαίνει το ίδιο το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 1, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του BetrAVG προβλέπει ότι, οσάκις οι όροι ασφαλίσεως που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με το καταστατικό του Pensionskasse προβλέπουν χαμηλότερες αποδοχές απ' ό,τι η σύμβαση εργασίας, ο εργοδότης μεριμνά για την κάλυψη της διαφοράς, προς εκπλήρωση των συμβατικών υποχρεώσεών του σχετικά με την τήρηση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

6. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι το δικαίωμα που παρέχεται συναφώς στον εργαζόμενο προστατεύεται σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη βάσει του άρθρου 7 του BetrAVG. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή ο δημόσιος οργανισμός που έχει συσταθεί προς τον σκοπό αυτό, το Pensions-Sicherungs-Verein AG, υποχρεούται να αναλάβει την καταβολή των παροχών του εργοδότη.

*Το καταστατικό του Pensionskasse für die Angestellten der Barmer Ersatzkasse*

7. Όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση, θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι το άρθρο 11 του καταστατικού του Pensionskasse für die Angestellten der Barmer Ersatzkasse (στο εξής: Pensionskasse ή ταμείο συντάξεων), δηλαδή το ταμείο συντάξεων των εργαζομένων της Barmer Ersatzkasse, που είναι εν

προκειμένω ο εργοδότης, προβλέπει, μεταξύ άλλων, τα εξής:

**Πραγματικά περιστατικά και διαδικασία**

8. Η παρούσα διαδικασία έχει ως αφετηρία την εκκρεμή ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων διαφορά μεταξύ του H. Menauer, προσφεύγοντος και αναιρεσιβλήτου, και του Pensionskasse, αντικείμενο της οποίας είναι το ζήτημα αν το Pensionskasse υποχρεούται να απονείμει στον προσφεύγοντα δικαίωμα επί συντάξεως χηρείας.

«Είδη παροχών

Οι παροχές που καταβάλλονται στους ασφαλισμένους οι οποίοι παύουν να εργάζονται στο Barmer Ersatzkasse λόγω συνταξιοδοτήσεως [...] είναι οι εξής:

9. Ο H. Menauer είναι χήρος κατόπιν του θανάτου της συζύγου του, της Margitta Menauer, η οποία εργάστηκε από την 1η Σεπτεμβρίου 1956 μέχρι τον θάνατό της, ο οποίος επήλθε στις 12 Νοεμβρίου 1993, στο περιφερειακό γραφείο του Barmer Ersatzkasse στο Straubing. Στην εργασιακή σχέση της M. Menauer είχε εφαρμογή, βάσει ρήτρας της ατομικής συμβάσεως εργασίας της, η συλλογική σύμβαση εργασίας που ίσχυε για το Barmer Ersatzkasse. Βάσει της συμβάσεως αυτής, το Barmer Ersatzkasse ήταν υποχρεωμένο να διασφαλίζει στους εργαζομένους του, αμφοτέρων των φύλων, παροχές επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος. Οι παροχές αυτές συνίσταντο σε σύνταξη γήρατος, την οποία όφειλε ο ίδιος ο εργοδότης, και σε επικουρική σύνταξη, την οποία κατέβαλλε το Pensionskasse στους μισθωτούς του Barmer Ersatzkasse, άνδρες και γυναίκες, που ήσαν ασφαλισμένοι στο εν λόγω ταμείο. Σύμφωνα με την ίδια πάντοτε συλλογική σύμβαση, το Barmer Ersatzkasse όφειλε να καταβάλει στο Pensionskasse, για λογαριασμό των μισθωτών του, αμφοτέρων των φύλων, τις σχετικές εισφορές.

1. [...]

2. συντάξεις στους επιζώντες μετά τη διακοπή της καταβολής της συντάξεως ή των αποδοχών στους ασφαλισμένους:

   a) σύνταξη χηρείας στη χήρα του αποθανόντος ασφαλισμένου. Σύνταξη χηρείας λαμβάνει ο σύζυγος μετά τον θάνατο της ασφαλισμένης συζύγου του, αν η αποθανούσα έφερε το μεγαλύτερο μέρος των οικογενειακών βαρών.»

10. Η M. Menauer ήταν ασφαλισμένη στο ταμείο συντάξεων της κύριας δίκης καθ' όλη τη διάρκεια της ισχύος της εργασιακής σχέ-

σεώς της. Κατόπιν του θανάτου της, ο χήρος της, ο H. Menauer, ζήτησε από το Barmer Ersatzkasse και το Pensionskasse να του χορηγηθεί σύνταξη χηρείας, το αίτημά του όμως αυτό δεν έγινε δεκτό.

11. Κατόπιν αυτού, ο H. Menauer αποφάσισε να προσφύγει στο Arbeitsgericht, από το οποίο ζήτησε να υποχρεωθούν το Barmer Ersatzkasse και το Pensionskasse να του χορηγήσουν την προαναφερθείσα σύνταξη. Ο H. Menauer ισχυρίστηκε ότι ο όρος που προβλεπόταν στο καταστατικό του Pensionskasse για τη χορήγηση συντάξεως χηρείας στον χήρο — δηλαδή ότι τα οικογενειακά βάρη έπρεπε να βαρύνουν κατά κύριο λόγο την αποβιώσασα εργαζομένη — ήταν παράνομος, διότι αντέβαινε στην αρχή της ισότητας, αφού ίσχυε μόνο στην περίπτωση των εργαζομένων γυναικών.

12. Το Arbeitsgericht δέχτηκε την αγωγή του H. Menauer έναντι του Pensionskasse, αλλά την απέρριψε κατά το μέρος κατά το οποίο στρεφόταν κατά του Barmer Ersatzkasse. Το Pensionskasse άσκησε έφεση κατά της ανωτέρω αποφάσεως, η έφεση όμως απορρίφθηκε από το Landesarbeitsgericht. Κατόπιν αυτού, το Pensionskasse άσκησε αναίρεση ενώπιον του Bundesarbeitsgericht.

*Το προδικαστικό ερώτημα*

13. Το γερμανικό δικαστήριο φαίνεται να μην έχει αμφιβολίες για το ότι το άρθρο 11, παράγραφος 2, στοιχείο a, του καταστατικού του Pensionskasse αντιβαίνει στην αρχή της ισότητας των αμοιβών του άρθρου 119 της Συνθήκης, καθόσον επιβάλλει ως όρο της χορηγήσεως της συντάξεως στον χήρο την επιβάρυνση της αποβιώσασας εργαζομένης με το μεγαλύτερο μέρος των οικογενειακών βαρών. Δεδομένου ότι η σύνταξη χηρείας αποτελεί ένα από τα «άλλα οφέλη» που αποτελούν την «αμοιβή» υπό την έννοια της εν λόγω διατάξεως, είναι προφανές επομένως ότι το προαναφερθέν άρθρο 11, παράγραφος 2, στοιχείο a, του καταστατικού του Pensionskasse δημιουργεί διακρίσεις, καθόσον εξαρτά την παροχή στον χήρο του δικαιώματος επί της συντάξεως χηρείας από έναν περιοριστικό όρο, αντίστοιχος του οποίου δεν επιβάλλεται στην περίπτωση της συντάξεως που δικαιούται η χήρα ενός εργαζομένου. Το ίδιο το αιτούν δικαστήριο διαπιστώνει επομένως το ασυμβίβαστο της γερμανικής αυτής διατάξεως προς το άρθρο 119 της Συνθήκης, καθώς και, βάσει της νομολογίας του Δικαστηρίου [2], την υποχρέωση μη εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως για την έκδοση της αποφάσεως στην κύρια δίκη.

14. Εντούτοις, το Bundesarbeitsgericht διερωτάται εν προκειμένω κατά πόσον ο H. Menauer μπορεί να προβάλει την αξίωση επί της συντάξεως χηρείας όχι μόνον έναντι του εργοδότη, αλλά και έναντι του Pensionskasse· γενικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον η ίδια η αρχή της ισότητας των αμοιβών, κατά το άρθρο 119 της Συνθήκης, έχει εφαρμογή έναντι ενός φορέα όπως το ταμείο συντάξεων της κύριας δίκης, αν ληφθεί υπόψη όχι μόνον η νομική αυτοτέλεια του ταμείου αυτού, αλλά και το γεγονός ότι το ταμείο αυτό, όπως αναφέρθηκε ήδη, έχει τη φύση ασφαλιστικής επιχειρήσεως· επομένως, υπόκειται στον έλεγχο των οργάνων εποπτείας των ασφαλιστικών επιχειρήσεων βάσει του Versi-

2 — Βλ. αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, 43/75, Defrenne II (Συλλογή τόμος 1976, σ. 175, σκέψη 40), και της 7ης Φεβρουαρίου 1991, C-184/89, Nimz (Συλλογή 1991, σ. I-297, σκέψη 21).

cherungsaufsichtsgesetz (γερμανικού νόμου για τον έλεγχο των συμβάσεων ασφαλίσεως και των ασφαλιστικών εταιριών) και διέπεται από την αυτοτελή αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που ισχύει στο ασφαλιστικό δίκαιο και που επιβάλλει την καταβολή ίδιων παροχών σε περίπτωση καταβολής ίδιων εισφορών.

15. Όπως παρατηρεί το αιτούν δικαστήριο, οι περισσότεροι από τους Γερμανούς θεωρητικούς του δικαίου, λαμβάνοντας υπόψη ακριβώς τους ανωτέρω εκτεθέντες λόγους, δεν δέχονται ότι ένα ταμείο συντάξεων, μολονότι αναλαμβάνει, ως ασφαλιστής, ορισμένους κινδύνους κοινωνικής πρόνοιας και ασφαλίσεως σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 3, του BetrAVG (βλ. ανωτέρω σημείο 4), έχει άμεση ευθύνη για τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως. Συγκεκριμένα, αν το σύνολο των υποχρεώσεων που υπέχει το ταμείο συντάξεων από το καταστατικό του σε σχέση με τις ασφαλίσεις αυξανόταν, οι πρόσθετες δαπάνες που θα συνεπαγόταν η αύξηση αυτή θα έπρεπε να αντισταθμιστούν, βάσει της προαναφερθείσας αρχής του ασφαλιστικού δικαίου περί ισότητας, από παράλληλη αύξηση των εισφορών· τούτο θα είχε επιπτώσεις επί των μισθών των ασφαλισμένων, αν ο εργοδότης δεν αναλάμβανε πλήρως την καταβολή των εισφορών των μισθωτών του, πράγμα που δεν είναι ασύνηθες.

16. Όπως υπογραμμίζει το Bundesarbeitsgericht, η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης, ώστε να εμπίπτουν σ' αυτό οι εν λόγω φορείς, θα προκαλούσε σοβαρές ανακολουθίες στο γερμανικό σύστημα, χωρίς η διεύρυνση αυτή να είναι πραγματικά αναγκαία για τη διασφάλιση της προστασίας του εργαζομένου από τις διακρίσεις λόγω φύλου. Κατά τη γερμανική νομοθεσία πρέπει δηλαδή να γίνεται διάκριση μεταξύ της βασικής σχέσεως μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, η οποία διέπεται από τους κανόνες του εργατικού δικαίου, και τις σχέσεις μεταξύ εργοδότη και ασφαλιστικού φορέα, η οποία διέπεται από το ασφαλιστικό δίκαιο. Η διάκριση αυτή ακριβώς επιτρέπει, σύμφωνα πάντοτε με το αιτούν δικαστήριο, την τήρηση της αρχής του άρθρου 119 της Συνθήκης, αφού, όπως έχω ήδη αναφέρει, ο εργοδότης εξακολουθεί οπωσδήποτε να είναι ο οφειλέτης των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως που οφείλονται στον εργαζόμενο. Κατά συνέπεια, οσάκις ο ασφαλιστικός οργανισμός προσφέρει παροχές που δεν τηρούν την αρχή της ισότητας των αμοιβών, ο εργοδότης υποχρεούται να συμπληρώνει την οφειλόμενη παροχή, ώστε να διασφαλίζει την τήρηση της εν λόγω αρχής. Επιπλέον, όπως υπενθύμισα ανωτέρω, ο εργαζόμενος προστατεύεται ακόμα και στην περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη.

17. Επομένως, υπό τις συνθήκες αυτές δεν θα ήταν αναγκαίο, προς τον σκοπό της προστασίας των δικαιωμάτων του εργαζομένου από παραβάσεις του άρθρου 119 της Συνθήκης, να υπέχει ευθύνη και ένας φορέας που είναι ξένος προς τη σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου. Δεδομένου όμως ότι το συμπέρασμα αυτό, αν ληφθούν υπόψη οι αποφάσεις του Δικαστηρίου Coloroll Pension Trustees και Fisscher [3], δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να συναχθεί με απόλυτη βεβαιότητα, όπως θα εκθέσω αμέσως κατωτέρω, το Bundesarbeitsgericht υπέβαλε στο Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν

3 — Αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, C-200/91, Coloroll Pension Trustees (Συλλογή 1994, σ. I-4389), και C-128/93, Fisscher (Συλλογή 1994, σ. I-4583).

του άρθρου 177 της Συνθήκης, το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Πρέπει το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι τα ταμεία συντάξεων πρέπει να θεωρούνται ως εργοδότες και ότι οφείλουν να διασφαλίζουν την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών ως προς τις παροχές των επαγγελματικών συστημάτων συντάξεων, παρ' όλον ότι οι υφιστάμενοι τη δυσμενή μεταχείριση εργαζόμενοι έχουν έναντι των άμεσων οφειλετών των παροχών, δηλαδή των εργοδοτών τους ως αντισυμβαλλομένων στις συμβάσεις εργασίας, αξίωση προστατευόμενη σε περίπτωση αφερεγγυότητας και αποκλείουσα τις διακρίσεις;»

**Η άποψή μου επί της υποθέσεως**

*Προκαταρκτική παρατήρηση*

18. Πριν αρχίσω την εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος, θα πρέπει ευθύς εξαρχής να υπογραμμίσω, όπως εξάλλου πράττουν και η Επιτροπή και η Ολλανδική Κυβέρνηση με τις παρατηρήσεις τους, ότι η απάντηση στα επιχειρήματα που παρατίθενται στη διάταξη περί παραπομπής και τα οποία εξέθεσα με συντομία ανωτέρω, απαντά σε μεγάλο βαθμό στην ίδια τη νομολογία του Δικαστηρίου, πράγμα που άλλωστε δέχεται σε κάποιο βαθμό το ίδιο το Bundesarbeitsgericht. Επομένως, θα προχωρήσω στην εξέταση των επιχειρημάτων αυτών βασιζόμενος σε μεγάλο βαθμό στην εν λόγω νομολογία.

*Επί της σημασίας της νομικής φύσεως του ταμείου συντάξεων*

19. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ένα από τα κυριότερα επιχειρήματα που παραθέτει στη διάταξή του το Bundesarbeitsgericht, και το οποίο προβάλλεται επίσης από το Pensionskasse και τη Γαλλική Κυβέρνηση με σκοπό να αποκλειστεί η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης στα ταμεία συντάξεων, αφορά τη νομική φύση των ταμείων αυτών και οι αρνητικές επιπτώσεις που θα είχε στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης η εφαρμογή αυτή.

20. Συναφώς θα ήθελα κατ' αρχάς να υπενθυμίσω, πολύ γενικά για την ώρα, ότι, ακόμα και αν υπήρχαν τέτοιες επιπτώσεις, το επιχείρημα αυτό δεν θα μπορούσε να είναι αποφασιστικό, αφού αποτελεί πάγια αρχή του κοινοτικού δικαίου ότι η μεταφορά του δικαίου αυτού στην έννομη τάξη των κρατών μελών δεν μπορεί να εμποδίζεται από δυσχέρειες ή ασυμβίβαστα που θα μπορούσαν να οφείλονται στη μεταφορά αυτή [4].

4 — Βλ., μεταξύ πολλών άλλων, την προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees, σκέψεις 41 επ., που αφορά ειδικά το υπό κρίση επιχείρημα.

21. Για την άποψη όμως περί δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης στα ταμεία συντάξεων απαντούν ακόμη ειδικότερα και καταλληλότερα ερείσματα στη νομολογία του Δικαστηρίου. Θα ήθελα κατ' αρχάς να υπενθυμίσω ότι, κατά πάγια νομολογία, οι παροχές γήρατος που καταβάλλονται βάσει επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος που προβλέπεται από συλλογική σύμβαση αποτελούν «αμοιβή», όσον αφορά την απαγόρευση των διακρίσεων που διακηρύσσεται συναφώς στο άρθρο 119 της Συνθήκης. Οι συντάξεις αυτές χορηγούνται πράγματι λόγω της προηγηθείσας εργασιακής σχέσεως, ανεξάρτητα από το αν το επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα έχει υποκαταστήσει το εκ του νόμου σύστημα ή έχει επικουρικό χαρακτήρα [5].

22. Αποτελεί επίσης πάγια νομολογία ότι η σύνταξη επιζώντων καλύπτεται από τη χρησιμοποιούμενη στο άρθρο 119 της Συνθήκης έννοια «άλλα οφέλη» που παρέχονται από τον εργοδότη στον εργαζόμενο λόγω της σχέσεως εργασίας μέσω της δημιουργίας ενός επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος. Μολονότι δηλαδή η εν λόγω σύνταξη καταβάλλεται όχι στον εργαζόμενο, αλλά στον επιζώντα σύζυγό του, η συνταξιοδοτική αυτή παροχή αποτελεί όφελος που απορρέει από την υπαγωγή του συζύγου του επιζώντος στο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα [6].

23. Τέλος, θα ήθελα να υπενθυμίσω — και αυτό είναι το σημείο που ενδιαφέρει περισσότερο εν προκειμένω — ότι ο ανταποδοτικός χαρακτήρας παροχής που χορηγείται από επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα δεν αναιρείται ούτε από το γεγονός ότι η παροχή δεν καταβάλλεται από τον ίδιο τον εργοδότη, αλλά από φορέα ανεξάρτητο από τον εργοδότη και νομικώς αυτοτελή· κατά συνέπεια, το εν λόγω επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα εμπίπτει, κατά το Δικαστήριο, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης [7].

24. Η νομολογία αυτή καθιερώθηκε με την απόφαση Barber, με την οποία έγινε δεκτό ότι η αρχή της ισότητας των αμοιβών μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων ισχύει ακόμη και για τα ιδιωτικά επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα «[...] [που έχουν] τη μορφή *trust* (ταμείου) και διοικ[ούν]ται από τους *διαχειριστές του ταμείου* που είναι τυπικά ανεξάρτητοι έναντι του εργοδότη, δεδομένου ότι το άρθρο 119 αφορά επίσης τα πλεονεκτήματα που καταβάλλει ο εργοδότης εμμέσως» [8]. Τα ανωτέρω επανελήφθησαν στη συνέχεια, όπως υπενθυμίζει και το Bundesarbeitsgericht, στις μεταγενέστερες αποφάσεις Coloroll Pension Trustees και Fisscher, με τις οποίες το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τόσο οι Coloroll Pension Trustees, υπό την έννοια του δικαίου του Ηνωμένου Βασιλείου, όσο και οι διαχειριστές ενός επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος ολλανδικού δικαίου, αν και είναι τυπικά ανεξάρτητοι έναντι του εργοδότη και «αν και είναι ξένοι προς τη σχέση εργασίας, καλούνται να χορηγούν παροχές που συνιστούν αμοιβή κατά την έννοια του άρθρου 119», με συνέπεια να «υποχρεούνται να τηρούν τη διάταξη αυτή λαμβάνοντας όλα

5 — Βλ. αποφάσεις της 13ης Μαΐου 1986, 170/84, Bilka (Συλλογή 1986, σ. 1607, σκέψη 20), της 17ης Μαΐου 1990, C-262/88, Barber (Συλλογή 1990, σ. I-1889, σκέψη 28), και της 14ης Δεκεμβρίου 1993, C-110/91, Moroni (Συλλογή 1993, σ. I-6591, σκέψεις 15 επ.).

6 — Βλ. αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1993, C-109/91, Ten Oever (Συλλογή 1993, σ. I-4879, σκέψεις 8 επ.), Coloroll Pension Trustees, προπαρατεθείσα, σκέψη 18, και της 17ης Απριλίου 1997, C-147/95, Εβρενόπουλος (Συλλογή 1997, σ. I-2057, σκέψη 22).

7 — Βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Barber, σκέψεις 28 και 29, Coloroll Pension Trustees, σκέψη 20, και Fisscher, σκέψη 31.

8 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση, σκέψη 29· η υπογράμμιση δική μου.

τα αναγκαία μέτρα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά τους προκειμένου να διασφαλίζουν την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως στον τομέα αυτό» [9].

25. Φρονώ ότι από τη νομολογία αυτή μπορεί να συναχθεί ως γενικό συμπέρασμα ότι οι τρίτοι, στους οποίους ο εργοδότης έχει αναθέσει τη διαχείριση του επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος, οφείλουν, ανεξάρτητα από τη νομική μορφή που έχουν προσλάβει και από τον τρόπο με τον οποίο τους έχει ανατεθεί η διαχείριση των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων που έχει αποκτήσει ο εργαζόμενος λόγω της εργασιακής σχέσεώς του, να τηρούν την αρχή που διακηρύσσεται στο άρθρο 119 της Συνθήκης. Συγκεκριμένα, ακόμη και στις ανωτέρω παρατεθείσες αποφάσεις, ο τρίτος στον οποίο ο εργοδότης είχε αναθέσει τη διαχείριση του συνταξιοδοτικού συστήματος της επιχειρήσεώς του — όπως συμβαίνει με το Pensionskasse το οποίο αφορά η παρούσα υπόθεση — είχε τυπική αυτοτέλεια και ανεξαρτησία έναντι του εργοδότη, το Δικαστήριο όμως δεν θεώρησε ότι το στοιχείο αυτό αρκούσε για να μην υπάγεται ο τρίτος αυτός στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης. Ομοίως, δεν θεωρήθηκε κρίσιμη η νομική μορφή που μπορεί να προσλαμβάνει ο συνταξιοδοτικός φορέας (εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων κάθε εθνικής έννομης τάξης). Αντίθετα, το Δικαστήριο προσέδωσε κρίσιμη σημασία στο γεγονός ότι οι φορείς αυτοί «καλούνται να χορηγούν παροχές που συνιστούν αμοιβή κατά την έννοια του άρθρου 119» [10]. Τούτο με οδηγεί συνεπώς στο συμπέρασμα ότι η νομική αυτοτέλεια του Pensionskasse έναντι του εργοδότη και η φύση του ως ασφαλιστικής επιχειρήσεως δεν αρκούν για τη μη εφαρμογή της θεμελιώδους αυτής αρχής επί του Pensionskasse, ενώ το γεγονός ότι ο εργοδότης έχει αναθέσει στο Pensionskasse τη χορήγηση των συνταξιοδοτικών παροχών του επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος με οδηγεί στη διαπίστωση ότι το Pensionskasse οφείλει να τηρεί την εν λόγω αρχή κατά την άσκηση της δραστηριότητάς του αυτής.

26. Δεν νομίζω ότι το συμπέρασμα αυτό αναιρείται από ένα άλλο από τα ανωτέρω εκτεθέντα επιχειρήματα, κατά το οποίο, δεδομένου ότι η αρχή της ισότητας που ισχύει στο ασφαλιστικό δίκαιο επιβάλλει τη χορήγηση ασφαλιστικών παροχών ίσων προς τις καταβληθείσες εισφορές, η εφαρμογή του άρθρου 119 της Συνθήκης επί του Pensionskasse θα ενείχε τον κίνδυνο αυξήσεως των εισφορών. Συναφώς θα ήθελα να θυμίσω ότι η αντίρρηση αυτή εξετάστηκε και απορρίφθηκε με την προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees. Συγκεκριμένα, με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι «το γεγονός ότι η εφαρμογή της αρχής της ίσης αμοιβής προσκρούει σε δυσχέρειες που απορρέουν από την ανεπάρκεια των πόρων που διαθέτουν οι *Coloroll Pension Trustees* ή από την αδυναμία του εργοδότη να παράσχει συμπληρωματικούς πόρους αποτελεί πρόβλημα αναγόμενο στο εθνικό δίκαιο», πράγμα που έχει ως συνέπεια «ότι τα ενδεχόμενα προβλήματα που απορρέουν από την ανεπάρκεια των πόρων που οι *Coloroll Pension Trustees* διαθέτουν για την εξίσωση των παροχών πρέπει να επιλύονται βάσει του εθνικού δικαίου υπό το πρίσμα της αρχής της ίσης αμοιβής», πρέπει δηλαδή να τηρείται πλήρως το άρθρο 119 της Συνθήκης [11].

27. Δεν νομίζω ότι στην υπό κρίση υπόθεση έχουν διατυπωθεί επιχειρήματα που θα

9 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις Fisscher, σκέψη 31, και Coloroll Pension Trustees, σκέψεις 22 και 23.

10 — Προπαρατεθείσα απόφαση Fisscher, σκέψη 31.

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees, σκέψεις 42 και 43· η υπογράμμιση δική μου.

μπορούσαν να αναιρέσουν την ορθότητα του συμπεράσματος αυτού. Εξάλλου, όπως τόνισε η Επιτροπή με τις γραπτές παρατηρήσεις της, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι η εφαρμογή της αρχής που διακηρύσσεται στο άρθρο 119 της Συνθήκης συνεπάγεται την αύξηση των εισφορών, τούτο δεν μπορεί να δικαιολογήσει κανένα περιορισμό στην εφαρμογή της γενικής αρχής, πράγμα που σημαίνει ότι το ταμείο συντάξεων θα πρέπει ενδεχομένως να λάβει υπόψη τη συνέπεια αυτή και να προβλέψει άλλους τρόπους χρηματοδοτήσεώς του.

29. Αρχίζοντας με το πρώτο επιχείρημα, θα ήθελα να υπενθυμίσω γενικά ότι με τη νομολογία του Δικαστηρίου έχει γίνει σαφώς δεκτό «ότι η αρχή της ίσης αμοιβής αποτελεί μια από τις βάσεις της Κοινότητας και ότι το άρθρο 119 δημιουργεί υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να προστατεύουν» [12]. Εξ αυτού το Δικαστήριο συνήγαγε ότι η ισχύς της διατάξεως αυτής δεν περιορίζεται στις κάθετες σχέσεις, δηλαδή μεταξύ δημοσίων αρχών και ατόμου, αλλά καλύπτει όλες τις συμβάσεις που ρυθμίζουν συλλογικά την εξαρτημένη εργασία, όπως άλλωστε και τις συμβάσεις μεταξύ ιδιωτών.

*Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης*

28. Προς αντίκρουση των αντιρρήσεων αυτών, τόσο το Bundesarbeitsgericht όσο και η Γαλλική Κυβέρνηση διατυπώνουν άλλα επιχειρήματα, τα οποία επίσης παρατέθηκαν ανωτέρω. Κατ' αρχάς υπογραμμίζουν το γεγονός ότι, στην περίπτωση των Pensionskasse, ο εργοδότης παραμένει οπωσδήποτε ο οφειλέτης των ασφαλιστικών παροχών, δεδομένου ότι υπέχει την υποχρέωση αυτή βάσει της σχετικής συμβάσεως εργασίας. Συνέπεια τούτου είναι ότι, οσάκις οι παροχές που προβλέπει το καταστατικό του ταμείου συντάξεων υπολείπονται των παροχών που υποχρεούται να εξασφαλίζει ο εργοδότης βάσει της εν λόγω συμβάσεως εργασίας, ο εργαζόμενος μπορεί, στρεφόμενος κατά του κυρίου οφειλέτη της ασφαλιστικής παροχής, δηλαδή του εργοδότη, να επιτύχει τη χορήγηση συμπληρωματικής ασφαλιστικής παροχής. Θα ήθελα επίσης να υπενθυμίσω ότι, στο πλαίσιο του γερμανικού συστήματος, η αξίωση του εργαζομένου ή του έλκοντος από αυτόν δικαιώματα προστατεύεται επίσης από τον κίνδυνο αφερεγγυότητας του εργοδότη.

30. Κατόπιν των ανωτέρω, φρονώ ότι μεταξύ των συμβάσεων αυτών πρέπει επίσης να καταλέγονται αναμφίβολα οι συμφωνίες που έχει συνάψει ο εργαζόμενος με τρίτους, στους οποίους έχει αναθέσει τη διαχείριση συνταξιοδοτικού συστήματος. Η ορθότητα του συμπεράσματος αυτού έχει αναγνωριστεί μάλιστα από το ίδιο το Δικαστήριο, το οποίο αποφάνθηκε ότι «το χρήσιμο αποτέλεσμα του άρθρου 119 θα μειωνόταν σημαντικά και η νομική προστασία που απαιτεί η πραγματική ισότητα θα προσβαλλόταν σοβαρά, αν ο εργαζόμενος ή οι έλκοντες δικαιώματα από αυτόν μπορούσαν να επικαλεστούν τη διάταξη αυτή μόνον έναντι του εργοδότη, κατ' αποκλεισμόν των *Coloroll Pension Trustees* οι οποίοι είναι ρητώς επιφορτισμένοι με την εκτέλεση των υποχρεώσεων του τελευταίου» [13]. Σε αντίθετη περίπτωση, ο εργοδότης θα είχε τη δυνατότητα, «συνιστώντας το επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα υπό

12 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Defrenne II, σκέψεις 12 και 39, απόφαση της 27ης Ιουνίου 1990, C-33/89, Kowalska (Συλλογή 1990, σ. I-2591, σκέψη 12), και προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees, σκέψη 26.

13 — Προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees, σκέψη 23· συναφώς βλ. επίσης, σε σχέση με τους διαχειριστές ενός συνταξιοδοτικού συστήματος, την προπαρατεθείσα απόφαση Fisscher, σκέψη 31· η υπογράμμιση δική μου.

τη νομική μορφή του *trust*, να απαλλαγεί των υποχρεώσεων που υπέχει από το άρθρο 119» [14].

31. Στην υπό κρίση υπόθεση, είναι πιθανό ότι ο εργοδότης δεν θα απέφευγε την εκπλήρωση των εν λόγω υποχρεώσεων, αφού, όπως εξέθεσα ήδη, εξακολουθεί πάντοτε να υπέχει την υποχρέωση εκπληρώσεως· εντούτοις, αν ο δικαιούχος συντάξεως επιζώντων αναγκαζόταν να απευθύνεται στον εργοδότη, θα αποδυναμωνόταν αναμφίβολα η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 119 της Συνθήκης. Όπως συγκεκριμένα παρατήρησε η Επιτροπή, αφενός το ταμείο συντάξεων εμφανίζεται στα όμματα του εργαζομένου (ή των ελκόντων δικαιώματα από αυτόν) ως ο λογικός και κατά κάποιο τρόπο φυσικός οφειλέτης της συντάξεως, οπότε ο εργαζόμενος αυτός ή ο δικαιούχος θα έχει την τάση να στραφεί απευθείας στο ταμείο συντάξεων για να επιτύχει την καταβολή της συντάξεως, αφετέρου δε η ομοιόμορφη και γενική εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μπορεί να εξασφαλιστεί μόνον αν ο φορέας στον οποίο έχει ανατεθεί η χορήγηση της συντάξεως εξασφαλίζει άμεσα και αυτοδίκαια την τήρηση της εν λόγω αρχής της ισότητας, χωρίς να υποχρεώνεται ο έχων δικαιώματα να αξιώνει τη χορήγηση της συντάξεως από τον εργοδότη ή, ακόμη χειρότερα, να προσφεύγει στη δικαιοσύνη.

32. Αποφασιστική σημασία δεν μου φαίνεται να έχει ούτε το άλλο επιχείρημα που εξέθεσα ανωτέρω, δηλαδή το επιχείρημα ότι, σε περίπτωση επελεύσεως αφερεγγυότητας του εργοδότη, η νομική προστασία του εργαζομένου που ανήκει στην κατηγορία που υφίστανται τις διακρίσεις ούτε αποδυναμώνεται ούτε περιορίζεται, καθόσον ο δημόσιος οργανισμός στον οποίο έχει ανατεθεί η νομική προστασία κατά της αφερεγγυότητας του εργοδότη, το Pensions-Sicherungs-Verein AG, είναι υποχρεωμένο να αναλάβει την καταβολή των παροχών του αφερέγγυου εργοδότη. Το γεγονός δηλαδή ότι η προστασία των δικαιωμάτων του εργαζομένου ως προς τις ασφαλιστικές παροχές εξακολουθεί να διασφαλίζεται ακόμη και στην περίπτωση αυτή, δεν νομίζω ότι ασκεί επιρροή εν προκειμένω, εν πάση δε περιπτώσει δεν έχει τέτοια αποφασιστική σημασία, ώστε να απαλλάσσεται το ταμείο συντάξεων από την υποχρέωση τηρήσεως της προβλεπόμενης στο άρθρο 119 της Συνθήκης αρχής περί ισότητας των αμοιβών. Φρονώ μάλλον ότι το προαναφερθέν σύστημα νομικής προστασίας έναντι της αφερεγγυότητας του εργοδότη πρέπει να ληφθεί υπόψη στην πραγματική του αξία, δηλαδή ότι αποτελεί πρόσθετη εγγύηση για τα δικαιώματα του εργαζομένου, η οποία έχει προβλεφθεί σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου [15] και του εθνικού δικαίου, τούτο όμως δεν έχει καμία σχέση με το πρόβλημα της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης στα ταμεία συντάξεων.

33. Τέλος, θα ήθελα να επισημάνω ότι, όπως υπενθύμισε η Ολλανδική Κυβέρνηση με τις παρατηρήσεις της, αυτή η δυνατότητα εφαρμογής επιβεβαιώνεται έμμεσα και από το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 86/378/ΕΟΚ [16]. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή προβλέπει ότι, όταν η χορήγηση συ-

14 — Προπαρατεθείσα απόφαση Coloroll Pension Trustees, σκέψη 21· η υπογράμμιση δική μου.

15 — Βλ., συναφώς, οδηγία 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 1980, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητος του εργοδότη (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/004, σ. 35).

16 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 24ης Ιουλίου 1986, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (ΕΕ L 225, σ. 40). Η διάταξη αυτή ερμηνεύθηκε κατά την ανωτέρω έννοια από τον γενικό εισαγγελέα Van Gerven με τις προτάσεις που ανέπτυξε στις 28 Απριλίου 1993 στις προπαρατεθείσες υποθέσεις Ten Oever και Coloroll Pension Trustees (Συλλογή 1993, σ. I-4893, σημείο 57). Κατόπιν της εκδόσεως της οδηγίας 96/97/ΕΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1996, που τροποποιεί την οδηγία 86/378 (ΕΕ L 46, σ. 20), αναφέρεται επίσης ότι τα όργανα διαχειρίσεως του συστήματος «πρέπει να τηρούν την αρχή της ίσης μεταχείρισης».

μπληρωματικής ή επικουρικής συντάξεως στο πλαίσιο επαγγελματικού συνταξιοδοτικού συστήματος επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των οργάνων διαχείρισης του συστήματος, «τα όργανα αυτά πρέπει να τηρούν την αρχή της ίσης μεταχείρισης».

34. Για όλους τους ανωτέρω λόγους φρονώ ότι πρέπει να αναγνωριστεί στον εργαζόμενο και στους έλκοντες δικαιώματα από αυτόν η δυνατότητα επικλήσεως του άρθρου 119 της Συνθήκης όχι μόνον έναντι του εργοδότη, αλλά και έναντι των τρίτων στους οποίους ο εργοδότης αυτός έχει αναθέσει τη διαχείριση των επικουρικών συνταξιοδοτικών συστημάτων, όπως είναι το ταμείο συντάξεων της κύριας δίκης.

## Πρόταση

35. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω συνεπώς να δοθεί η εξής απάντηση στο ερώτημα του Bundesarbeitsgericht:

«Το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ έχουν αντικατασταθεί από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ) πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι τα ταμεία συντάξεων που χορηγούν παροχές σχετικές με επικουρικές συντάξεις γήρατος προβλεπόμενες από επαγγελματικά συστήματα πρέπει να εξομοιώνονται με εργοδότες και οφείλουν να τηρούν την αρχή της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών, έστω και αν ο εργοδότης παραμένει οπωσδήποτε ο οφειλέτης των ασφαλιστικών παροχών και έστω και αν οι υφιστάμενοι τη διάκριση εργαζόμενοι έχουν αξίωση προστατευόμενη από τον κίνδυνο αφερεγγυότητας και αποκλείουσα κάθε διάκριση.»